

Livet paa Mandø i forrige Aarhundrede.

. Af Johanne Nielsen.

Mandø af i Dag ligger ensom og danner et lille afsondret Samfund.

For hundrede Aar siden var dette endnu mere udpræget. Biler og Cykler fandtes ikke. Hestekøretøjer paa Øen var faa. »Dybet« var dybere, og dette gjaldt vistnok ogsaa Stagrenden, og Vejen var med Undertagelse af et ganske lille Stykke ugruset. Ebbevejen kunde kun befares paa virkelig Ebbe. Men til Gengæld var Øens Befolkning ca. 60 pCt. større end i Dag, og en Del af den, alle Mænd i Alderen fra 14 Aar eller yngre og op til 50—60 Aar, tilbragte mindst de to Trediedele af Aaret udenfor Øen. Det var denne Spænding mellem den meget snævre og den meget vide Horizont, der var Rytmen i Befolkningens Liv.

Man plejer at sige, at paa Mandø bliver al Ting ved at ligne sig selv. Men nogen Forandring er der nu alligevel sket.

Kom man i forrige Aarhundrede kørende eller maa ske snarere gaaende til Øen, saa var hverken det nye eller det gamle Dige til. Det første man naaede til fra Ebbevejen, var Annelbanken, der den Gang virkelig var en Banke, skilt fra Gammel-Mandø ved et

Bælte af Sand, som endnu ved Begyndelsen af dette Aarhundrede ikke helt var groet til. Mod Vest havde Gammel-Mandø et Klitbælte, ikke højt ganske vist og heller ikke langt eller bredt, men dog højere og bredere end det var før det indlemmedes i det nye Dige. De store Stormfloder i 1909 og 1911 havde gnavet haardt i det.

Fortsatte man med Vejen over »Halen« kom man til »æ Meld«, et Bælte af Sand, der skilte de to Øer fra hinanden. Ved Vejen ikke meget bredt, de to Kystlinier ses endnu, men mod Vest bredende sig ud til en hel Ørken. De to Øer var smukt afrundede, Kystlinien ses tydeligt paa dem begge. »Æ Meld« var saa bred, at det i Mørke kunde lade sig gøre at gaa vild paa Vej fra den ene Ø til den anden. Mod Øst snævrede »æ Meld« sig ind og blev til den ret dybe »Store Rende«.

Var man kommen over til Hovedøen, gik Vejen gennem »æ Bjerregaf«, et lille Pas i Klitrækken. Navnet er gaaet i Arv til Rampen, der nu ligger paa omtrent samme Sted. Klitterne mod Nord og Nordvest var i Aarhundredets Begyndelse hvide og levende, men blev paa den Tid tilplantet med Hjelme, der som i de øvrige Klitter dannede Grundlaget for en bedre Vegetation.

Det gamle Dige fandtes altsaa heller ikke, men helt uden Beskyttelse var Øens smaa fattige Kornmarker dog ikke. Omtrent hvor nu Vejen skiller mellem de forskellige »Tofter« og de forskellige »Stykker«, laa den Gang »æ Tovtdig« eller »æ Taangdig«. Det var, som Navnet antyder, delvis lavet af Tang. Det var hverken højt eller bredt, laa jo ogsaa paa den forholdsvist højere Del af Øen, men kunde dog som Regel beskytte Kornmarkerne om Sommeren. gik ofte

i Stykker under Efteraarsstormene og maatte saa repareres igen om Foraaret. Endnu i Aarhundredets aller sidste Aar fandtes der hist og her Rester af det.

Det var Øens allerdaarligste Jord, der paa denne Maade blev beskyttet, smaa fattige Marker, der pløjedes med Køer og Stude og ofte høstedes med Segl.

Kom man saa op til Byen, ja, saa var ogsaa den noget anderledes end i Dag.

Der var flere Huse, og de var alle med Undtagelse af Kirken straatækket. De laa alle i Øst-Vest uden tilbyggede Længer. Enkelte var sammenbyggede. De fleste var røde med pænt »afstrøgede« Sten. De var pyntelige, velholdte og byggede i en smuk Stil. En Del havde en lille, bitte Lade, der laa som et Hus for sig, nogle saa smaa, at Taget var en gammel overhvelvet Baad. Den sidste Slags kaldtes et »Jol'hus«.

I Husets ene Ende var der saa Stuehus, i den anden Stald. Øen er i Dag træfattig, men den var det endnu mere i forrige Aarhundrede. Nord for Huset var der som Regel et lille Jordstykke, der brugtes som Legeplads for Børnene, Tørreplads og til adskiltigt andet Formaal. Det kaldtes »æ Bank«. Syd for Huset var der enten en lille Have skærmet af et Tangdige med en Bukketornshæk, »æ Kalgo'r«, eller en endnu mindre langs Vinduerne og hegnet af et Stakit, »æ Vindego'r«. Havens Frugttræ var Hyld, dens Frugtbusk Stikkelsbær. Desuden fandtes der Grønkaal, der altid benævntes Kaal, Persille, Pastinakker, Gulerødder, Timian og Løg, men ikke saa moderne Grøntsager som Salat og Radiser. Blomsterne var Ambra, Tusindfryd og Krusemynte, og saa den yndige Rosenbusk, der nu næsten er udryddet paa Øen, med dens sødt duftende lyserøde og hvide Roser.

Kom man saa indenfor, var næsten alle Huse byggede efter samme Plan. En lille Forstue, »æ Framgulv«, og derefter i en Række mod Syd: »æ store Dons«, »æ lille Dons« og »æ Stow«. Store var ingen af dem, og lavt til Loftet var der, men de var som Regel meget hyggelige. Hollandske Fliser dækkede Ydervæggene og bag Bilæggeren. Den øvrige Del var malet. Af gode Møbler var der som Regel kun et stort Standur, og det havde ikke nær alle. Ellers Borde og Bænke, der ligesom Alkovernes Døre var pænt malede. I »æ lille Dons« var der saa sjældent Plads til mere end et Par Stole. Men i »æ store Dons« fandtes ofte en Dragkiste med smukke Ting paa fra fremmede Lande: Brogede Kopper, et lille Skib i en Flaske, Konkylier og Fotografier af unge Sømænd i hjemmelavede, udskaarne Rammer. I Døren mellem de to Stuer var der gerne i øverste Fylding et lille Kighul med Glas, der som et Fyrtaarn kunde vejlede Gæster, naar de om Aftenen kom gennem den forreste Stue, og Familien sad i den mindste for at spare det dyre Brændsel.

Væggene var prydet med Mindevers over afdøde, kranset af kunstige Blomster og indsat i Glas og Ramme, og med udskaarne og indrammede Skibe eller med Malerier af stolte Skibe med svulmende Sejl i Fart over et bølgende Hav og med en Underskrift, der fortalte enhver, der gæstede Hjemmet, at det var Briggen »Marie« af Aarhus, ført af Kaptajn Peter Jensen af Mandø. Over en af Dørene sad et Par blanke Messingbøjler, om Sommeren tomme, men om Vinteren bærende Husherrens Søkikkert. Paa Gulvet stod i hver Stue mindst een Spyttebakke, undertiden var den af Træ, undertiden støbt, meget ofte af blankpudset Messing, men altid udstyret med en lille tunget Serviet af Avispapir, dækket af et Lag

hvidt Sand. Gulvene var altid hvidskurede og sandstrøede. Ikke sjældent var der i en af Stuerne et lille indbygget Skab under Loftet med Glasdøre, »æ Glaas-hus«. Der stod Husets pæneste Kopper. I »æ Stow« var der ofte et Klædeskab og et Par buede Kister, »Ryggekister«.

Køkken, Spisekammer, Opvaskerum, »æ Bruhus«, og meget ofte et lille Værksted, »æ Timmerkammer«, optog Husets Nordside. De fleste Køkkener havde helt ned i Firserne aabent Ildsted, »æ Aaen«, nogle Steder endnu længere.

Indenfor denne Ramme levedes Øens Liv. Aaret var delt i to: Foraar, Sommer og Efteraar var Slidets Tid. Den korte Vinter var Festernes og Glædens Tid. Det var Tiden, hvor man nød Hjemlivets Lykke. Det var Gildernes, Brylluppernes og Forlovelsernes Tid.

Naar Foraaret nærmede sig, i Slutningen af Februar eller i Marts, drog Øens voksne Mænd som en Trækfugleskare fra Hjemmet. Nu kaldte Havet. De fleste drog til København, nogle til Aarhus eller Grenaa. De allerfleste af dem bemandede de smaa Sejlskibe, der besørgede Forbindelsen mellem Danmark og Island. Det var en farlig Sejlads, og mange, altfor mange satte Livet til i Nordhavets stormfulde Farvand.

Men allerede før de drog bort, havde Kvinderne taget fat paa Sommerens Slid. Det begyndte med at der blev »slaaet Hamme«, d. v. s. at man ude i Rønderne mellem Vadehavets Flakker stillede Ruser, »Hammer«, op til Fiskefangst. En Hamme bestaar af to lange Arme i V-Form, der enten bestaar af et langt Fiske-net sat fast paa smaa Pæle eller bare af et Risgærde, i den smalle næsten lukkede Ende af V-et er der en

Ruse. De to Arme breder sig favnende ud mod den tilbagegaaende Strøm. Med Højvande gaar Fisken op paa de flade Vader og gaar derpaa med faldende Vande i Nettet. Paa Lavvande gaar man saa ud og røgter Hammen*). Det lyder saa simpelt, men var et endeløst Slid. Fisken, der fangedes, var Rødspætter og Skrubber.

I Aarhundredets første 3 Fjerdedele var der Masser af Fisk. Hver Dag slæbte Kvinderne disse store tunge Dragter Fisk hjem. De blev rensed og saltet og derefter lufttørret. Først blev Familiens Vinterforraad sikret. Naar Rødspætterne, »Skulderne«, var tørret, blev de banket helt flade og lagt ned i Kister i Halm. De blev opbevaret paa Loftet og udgjorde sammen med Julegrisen og et Faar eller to Familiens hele Vinterforsyning af Kød og Sul. Ferskt Kød var en stor Sjældenhed. Men undertiden havde Mændene en Tønde saltet Torsk eller Helleflynder med hjem. Det var altid en Variation. Naar man havde taget sin egen Forsyning af Fisk fra, blev Resten solgt. Hovedparten gik til Ribe. Konerne bar den tunge Kurv med Fisk paa Ryggen. De gik den lange Vej, 16—17 Kilometer, til Ribe og derefter fra Dør til Dør og forhandlede Fisken. Ofte var de en hel Flok, naar de ved Aftens-tide vandrede hjem igen. Var de heldige, fik de Kurven med Fisk med en Vogn eller Baad til Ribe. Selv maatte de altid gaa. Enkelte, der selv havde Heste, pakkede en Vogn fuld af Fisk og kørte ned og forhandlede dem i de sønderjydske Byer. Turen gik til Haderslev, Aabenraa, ja, helt til Flensborg.

Helt ufarlige var disse Rejser med Fisk ikke. En Aften kom saaledes fem Koner vandrende fra Ribe

*) Se Fra Ribe Amt VIII 287 og XI 408.

med deres Kurve paa Ryggen. I Vadehavet mødte de Taagen, og trods stor Opmærksomhed og indgaaende Kendskab til Vejen kom de dog bort fra »æ Veder« (de Koste, der afmærker Vejen gennem Vadehavet). De gik nu en Tid i den Retning, de mente var den rigtige, men pludselig sagde den ene: »Vinden maa være sprunget, for nu kommer den fra en anden Kant end tidligere.«

»Nej,« sagde en anden, »det maa vi ikke tro. Det er dig, der ikke er ret vendt mere. Kan vi ikke stole paa Vinden, har vi slet intet at gaa efter. Lad os i Guds Navn gaa videre.«

Da de havde vandret længe, kom de til det Resultat, at de alligevel maatte være kommen ud af Kurs, ellers maatte de nu have været ved Annelbanken. Men var det Tilfældet, kunde hvert Skridt føre dem nærmere Dyb eller Bløde. De besluttede da at afvente Morgenen der, hvor de var. Men med Morgenen kom Floden, og de vidste nu slet ikke, hvor de stod. Derfor bandt de sig sammen med deres Forklædebaand, for at de ikke skulde blive skilt, om det skulde komme til Kamp med Bølgerne.

Da Morgenen gryede, stod de tæt uden for Øens Nordvestside. De havde altsaa holdt Kursen temmelig nøjagtig, men havde foretaget den sædvanlige Afdrift tilhøjre, som enhver kender, der har vandret i Mørke.

Enkelte af de Kvinder, der havde gjort den Slags Ture, levede endnu langt ind i dette Aarhundrede.

Fiskeriet fortsattes til langt ud paa Forsommeren. Men længe før havde man taget fat paa Markarbejdet. Det begyndte med, at Faarene, der siden Oktober havde gaaet løse over hele Øen, blev sat i Tøjr.

Saa blev de smaa Marker pløjet, harvet og tilsaaet.

Alt Arbejdet udførte Kvinderne. Meget smaa Marker blev gravet. Det var haardt Slid fra tidlig Morgen til sen Aften. Ind imellem foretog man Vaskning og Klipping af Faarene, Ulden gemtes til om Efteraaret. Foreløbig havde ingen Tid til at spinde. Køerne kom ud, meget ofte radmagre og sløje. Men naar først Græsset kom, var der meget af det, og Dyrene fik snart Huld igen, selv om de hver Dag maatte trave langt for at faa Føden.

Saa tog man fat paa Høslætten. At svinge Leen var dog de flittige Kvinder for meget. Som Regel kom der hvert Aar nogle Mænd fra Fastlandet og slog sig ned paa Øen. De kaldtes Slættere og gik fra Hus til Hus og besørgede Høslætten.

Først tog man fat paa de smaa Tofter, derefter kom Turen til de højereliggende Marskenge, og i Juli—August tog man fat paa de lave Marskenge. Disse havde ofte en tyk Pels af Annelgræs, men da der skulde en meget lille Flod til at oversvømme dem, blev Græsset revet, saa hurtigt det blev slaet, og baaret sammen, læsset paa Vogn og kørt op paa Høvedøens Klitter, hvor det blev spredt ud igen og tørret og senere stakket. Det saa mærkeligt ud, naar store Dele af Klitterne i Eftersommeren stod dækket med en Skov af Høstakke. Men det havde kostet megen Sved og mange ømme Rygge, før Høet var naaet saa vidt. Paa de højere liggende Enge lod man Græsset ligge, indtil det kunde blive kørt hjem som Hø. Kom der en Stormflod i Høslætten, kunde det blive en Katastrofe for Øens Dyr. Saa maatte man bjærge endnu mere hjem fra de lave Enge. Undertiden gik man saa og masede med Høet helt til Oktober, slog Græs, rev og bar det i Kurve op paa lidt højere Terræn, hvor en Vogn kunde køre til. Den, der en Gang

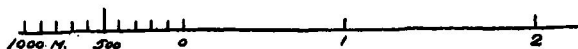
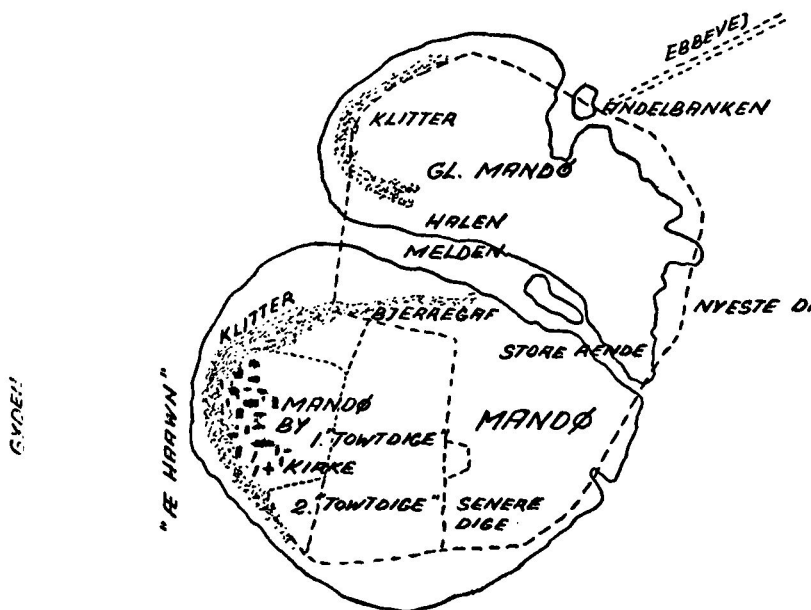
Typisk Mandøhus. Det findes nu ikke mere, men er først
forsvundet for faa Aar siden.

Skipper fra Mandø ved Aarhundredets Midte.
A. M. Jørgensen.

Mandø i forrige Aarhundrede.

Øen vokser stadig mod Vest, Nord og Øst. Det nye Dige befinder sig derfor ikke i Havet, men inden for den nuværende Kystlinie. — Kortet er tegnet af Villum Kann Rasmussen.

DYBET
STABRENDEN

V.-VEDSTED
+ KIRKE

VEDSTED BÆK

HVIDING
+ KIRKE

3 KM

Gammelt Ægtepar, Hans Bundesen og Marie Kathrine. Hans Bundesen sejlede paa Grønland og havde maattet overvintre deroppe. Isen hindrede Sejladsen ud af Fjorden, og Mandskabet maatte fordeles i Grønlandernes Hytter. Fra den Tid talte han undertiden Grønlandsk til Glæde for Børnene paa Mandø. Det vakte naturligvis stor Glæde og Overraskelse, da han kom hjem.

har været med til at »køre op«, ved, hvor forfærdelig tungt vaadt Annelgræs er.

Ind imellem fik man Tid til at høste og bjærge Kornet fra de smaa Marker. Lammene blev vasket og klippet, og noget senere blev det Faarenes Tur.

Naar Høet fra de højere Marskenge paa Gammel-Mandø var bjærget, slap man Kreaturerne løs. Under Hyrdens Kommando drev et Par Drengene hver Dag hele Hjorden over til Gammel-Mandø. Hyrden var i mange Aar en gammel Pige. Drengene maatte stille paa Omgang, men de fleste vilde gerne med »Store Ann«. Hun gik i Mandfolkebukser og Søstøvler og kommanderede lige godt med Køer og Drengene. — Naar det sidste Hø var kørt hjem fra Klitterne, og Køerne taget paa Stald, blev Faarene sluppet løs. Nu passede de praktisk talt sig selv til Jul, og blev det en mild Vinter, kom Bederne slet ikke i Hus. Om Natten sov de sammen i store Flokke i Klitterne, om Dagen søgte de ud til alle Øens Yderkanter, hvor der altid var Græs at finde. Som med saa meget andet paa Øen havde man indrettet Løsgangen med et lovbundet Fællesskab. I Forholdet til Antallet af Faar, man var Ejer af, havde man Pligt til at være Markmand et vist Antal Dage hver Vinter. Saa havde man Ansvaret for, at Faarene blev drevet op i Klitterne hver Aften, før det blev mørkt, noget, der som Regel var let. Faarene længtes selv efter det lune Nattekvarter i Klitterne. En Liste, der hed »Faareseddelen« eller »Markmandsseddelen«, blev sendt fra Hus til Hus. Paa den var noteret, hvori Markmandens Pligter bestod og hvilke Dage, der var ham paalagt.

At Husets Kvinder under alt dette ogsaa skulde have Tid til at malke, kærne, lave Ost, brygge Øl, bage Rugbrød, lave Mad, væve, sy og stoppe var na-

turligvis en Selvfølge. De maatte ogsaa bistaa, naar Køerne kælvende, og købslaa med de Handelsmænd, der kom til Øen for at købe deres Lam og Kalve. Man havde ingen anden Form for Selskabelighed om Sommeren end den at hjælpe hinanden ved Høet og Faarevaskningen og saa eventuelt en Barsedaab eller en Begravelse.

Men endelig var den lange slidsomme Sommer forbi, og man kunde snart vente Husets Herre og voksne Sønner hjem, men først var der endnu et Par Ting, der skulde ordnes. Kvinderne skulde have deres eget Tøj i Orden, og der skulde laves et Forraad af Garn. Bedstemors Rok havde længe snurret, nu tog ogsaa Mor og de voksne Døtre fat. Smaa Piger maatte op i den tidlige Morgen for at karte en Time eller to, inden de skulde i Skole. Og der maatte kartes igen om Aftenen. Men nu var Børnene jo ogsaa fri for at slæbe med Faarene. Hele Sommeren havde de daglig maattet trække dem fra de fjerneste Marker og hjem til Byen for at vande dem, thi Brønde med Ferskvand fandtes selvsagt ikke uden for det lille Dige.

Og saa begyndte man at vente og længes, under tiden forgæves, efter de hjemvendende. En skønne Dag begyndte Trækfuglene at vende hjem. Et Par af de unge kom vadende fra Fastlandet. Maaske var det efter deres første Rejse, og de havde en Verden af Oplevelser bag sig. En anden Dag kom en Vogn kørende med en Skipper og maaske Hovedparten af hans Mandskab. Man hyrede meget gerne Landsmænd, d.v.s. Folk fra Øen. Ude i det fremmede var Fanniker og Rømboere dog ogsaa Landsmænd.

Blev det Stormvejr og Højvande, kunde det hælde, at der blev tændt et Baal paa Stranden ved Vester Vedsted. Saa vidste man, at der var en eller flere, der

ønskede en Baad. Som oftest kunde man regne ud, hvem det var. Hele Byen var jo à jour med, hvem man kunde vente. Men enten man vidste, hvem det var eller ej, skulde vedkommende hjem saa hurtigt som muligt, og saa snart Vejret stilnede af, blev der blusset fra »æ Bavns Bjerre« Syd for Byen til Tegn paa, at nu kom der en Baad.

Saa snart Mændene var kommet hjem, tog Kvinderne fat paa at vaske og reparere deres Tøj og eventuelt sy nyt Undertøj til dem. Mændenes Vinterarbejde bestod for en stor Del i at strikke. I de faa Maaneder, de var hjemme, strikkede de hele Familiens Forsyning af Strømper, Vanter, Halstørklæder og Uldtrøjer. Desuden reparerede de Kø og Faaretøjr, lavede Klaptræer, Tøjrepæle og Køller, lavede nye River og satte Tænder i de gamle. Og saa skulde Stranden jo ogsaa passes. Den blev flittigt afsøgt, og der »strandedes« den Gang meget mere end nu.

Nogle havde Kroge ude i Renderne og skaffede paa den Maade fersk Fisk til Huse. Andre slog sig sammen og gik til Havs med en lidt større Baad og fiskede Hvilling. I godt Vejr gik man ud med smaa Baade og tattede Bakskuld (Ising). De blev saltet, tørret og røget over Annelhø. De ristedes paa Tørvegløder og smagte herligt.

Undertiden hittede et Par paa at tage en Vogn og køre ud til »Gyden« paa Lavvande og hente et Læs Blaamuslinger. Saa stod den paa »Skælfisk« over det meste af Øen.

Heller ikke Mændene havde Udsigt til at blive arbejdsløse i den korte Vintertid.

Ethvert afsides Samfund har sin særegne Kultur. Man skal vist ikke opholde sig længe paa Mandø, før man er klar over, at det for Samfundet ejendommelige dér er Fællesfølelse og Enighed.

Man er fælles om Sorger, Glæder og Fornøjelser. Man ved praktisk talt alt om hinanden. Og man lever i en forbavsende Enighed. Der kan komme smaa Skærmydsler. Man kan skændes lidt, dog ikke tit. Men det trækker sig hurtigt i Lave igen. Egentlig Uenighed kendes ikke. Saavidt vides, har der aldrig været et Sagsanlæg mellem Beboerne. Man føler sig som en stor Famlie, der altid holder sammen, hvis nogen ude fra vover at træde en over Tærne eller se en over Hovedet.

Men denne Solidaritetsfølelse har sin Rod i Fortiden.

Ogsaa i forrige Aarhundrede havde man Sorger og Glæder fælles.

Fællesskabet mødte det lille Barn ved dets Indtrædelse i Verden. Hele Øen var klar over, naar omtrent den nye Verdensborger kunde ventes. Var den lille ankommen, saa var Nyheden over hele Byen før Aften. Men skulde der være nogle, der ikke havde hørt det, saa fik de det i hvert Fald at vide næste Dag, naar et Par pyntede Smaapiger gik fra Dør til Dør og afleverede en Remse, der lød omtrent saaledes: »Vi skulde hilse fra Mor og sige, at hun har faaet en lille Dreng, og om I vilde være saa venlige at komme og se ham.«

Saa begyndte Barselvisitterne. Konerne, der aflagde Besøg, medbragte altid Mad, den saakaldte Barselpotte. Det var næsten altid Hønskødsuppe eller Sødsuppe med en Overdaadighed af Svedsker i. Som Regel blev der paa den Maade Mad nok til alle Fa-

miliens Medlemmer i den Tid, Moderen laa, til stor Lettelse for den gamle Bedstemor, der forestod Husførelsen.

I Aarhundredets første Halvdel blev Barnet allerede døbt den følgende Søndag, og derfor maatte man straks til at finde et Navn til det. Der var fire Bedsteforældre, der skulde kaldes op, og ofte en afdød Onkel, undertiden ogsaa en Tante. Man fulgte da den Regel, at de afdøde blev først opkaldt. Boede Forældrene sammen med det ene Par Bedsteforældre, saa blev disse opkaldt før det andet Par. Havde de unge overtaget Hus og Jord hos et gammelt, barnløst Ægtepar, der saa var paa Aftægt, kaldtes disse Bedsteforældre (man sagde Oldefar og Oldemor. Virkelige Oldeforældre kaldtes Old-Oldeforældre) og skulde først nævnes op. Men saa havde man jo faaet seks Navne til Brug for Børnene. Hed begge Bedstefædre f. Eks. Jens, skulde de alligevel begge kaldes op. Man klarede sig saa ved at give det ene Barn Morfaderens Efternavn ogsaa. Saaledes kunde to Brødre komme til at hedde henholdsvis Jens Pedersen og Jens Hanssen Pedersen. Den sidste kaldtes da af alle fra sin spæde Barndom Jens Hansen. Paa samme Maade kunde en Familie have baade en Mette og en Mette Marie.

Saa skulde der vælges Faddere. Var det Farmor, der blev opkaldt, saa skulde en Faster bære Barnet. Alle Faddere kaldtes Barnets Gudfædre og Gudmødre. Den egentlige Gudmor var oftest en gift Kvinde, de øvrige kvindelige Faddere, som Regel to, var altid ugifte. De mandlige Faddere var ofte ældre Mænd. Blev Barnet døbt om Sommeren, var der jo heller ikke andre hjemme. Ikke saa sjældent laa Moderen endnu til Sengs, naar Barnet blev døbt, saa noget

Gilde blev der ikke, men en Maanedstid efter holdt hun sin Kirkegang, og saa holdt man Barselgilde. Dette indledes med, at Smaapigerne maatte af Sted igen. Lørdag Eftermiddag gik de fra Hus til Hus og indbød alle gifte Koner. Indbydelsen lød omtrent saaledes: »Vi skulle hilse fra vor Mor (Moster Anna Katrine eller Mette til Jens Andersens), om du vilde komme og følge hende til Kirke i Morgen.« Samtidig var en Voksen ude at indbyde de egentlige Gæster til Barselgildet.

Næste Morgen kom saa en Del af de indbudte Koner. De blev beværtet med Kaffe, og medbragte hver en Fireskilling som Offer til Præsten. I Hjemmet fik de udleveret endnu en Fireskilling, det var til Degnen. Var der kommen mange Koner, var det ikke saa lille en Udskrivning, men det regnedes for en Ære at komme til Kirke med stort Følge. Alle Kvinderne kom ind i Kirken i samlet Flok, Barselkonden forrest med en ældre Kone ved Siden. Man brugte Udtrykket, at den eller den gik ved hende. Efter Prædikenen gik alle Kvinderne op og ofrede til Præst og Degn. Om Eftermiddagen holdt de lykkelige Forældre, der ofte repræsenteredes af Moderen alene, Gilde for Fadderne og den nærmeste Slægt.

I sidste Halvdel af Aarhundredet udsatte man Daaben til Moderens Kirkegang. Men man holdt fast ved den gamle Skik, at en anden skulde holde Barnet over Daaben, en Skik, der først er ophørt et Stykke ind i dette Aarhundrede.

Lige fra den spæde laa i Vuggen, var det regnet ud, hvem der en Gang skulde konfirmeres sammen. De kaldtes Kammerater og skulde holde sammen i Leg og Fornøjelser, hvad de meget ofte gjorde saa trofast, at de tilsidst giftede sig med hinanden.

Af et Hold Kammerater blev der altid et eller flere Par Ægtefolk.

Tidligt meldte Arbejdet sig for de smaa. Allerede før de kom i Skole maatte de lære at flytte Faarene, hente Køerne hjem fra Marken, være med til at gøre Fisk i Stand og karte Uld. Ved Seksaarsalderen begyndte Skolegangen, og snart maatte Drengene ogsaa lære at strikke, og det var et almindeligt Syn om Vinteren at se smaa Drengene gaa i Byen med en Strikkestrømpe under Armen. Havde man været saa uheldig, at Mor havde maalt Længden paa den, inden man gik, og man ikke fik Tid til at strikke, fordi man kom til at spille Kort eller kom til at se paa Kammeratens Bur med Irisker, han selv havde fanget, eller prøve hans nye Kridtpibe, som det godt kunde gaa an at ryge Mos i, saa var der ingen anden Udvej end at strække Strømpen over den nederste Halvdør, før man gik ind.

For Børn som for Voksne var Sommeren et Slid. I Skole den halve Dag og i Marken den anden halve. Køerne skulde ud og hjem, Faarene trækkes lange Veje for at vandes. Der skulde rives Hø og samles »Kassen«, d. v. s. tørret Faaregødning til Brændsel. Smaa Piger og Drengene med et stort Forklæde bundet om Livet til at samle i gennemsøgte Marken Stykke for Stykke og samlede det kostbare Brændsel op. Det var et uendeligt kedsommeligt Arbejde, hvis største Lyspunkt var, at man tit var saa heldig at finde en Lærkerede, og saa gik en halv Times Tid let med at kæle for de smaa Unger. Led det hen mod Middag, og man var saa heldig at arbejde paa en Mark, hvorfra man kunde se Hjemmet, kastedes der mange længselsfulde Blikke hjemefter for at se, om Mor ikke snart fik hængt »æ Sjøwer« ud til Tegn paa, at nu

var det nok for i Dag, nu maatte man komme hjem til »Onnen«. »Æ Sjøver« var et Haandklæde, der fastgjort til en Rive blev lagt op paa Taget. Det kunde ses meget langt og blev altid brugt til at kalde Familiens Medlemmer hjem fra Marken med. Andre Ure end det store Stueur fandtes ikke i Huset.

Om Søndagen og i Stormvejr var Vesterstranden, »æ Haawn«, Børnenes kæreste Legeplads. Ved denne aldeles ufarlige Strand kunde man altid finde noget spændende.

Omsider var den slidsomme Del af Aaret gaaet. Faarene var sluppet løs, og den forjættede Vinter med alle dens mange Fornøjelser kunde begynde. Først kom den glade Dag, da Far eller Storebror kom hjem, og man var med til at pakke Skibskiste og Køjesæk ud. Hvad for Herligheder kunde der ikke være i den: Engelske Skibskiks, Hamborgerkringler og de stenshaarde Skonrogger (Rugtvebakker). Og hvad mon der var til Mor? Det kunde være saa meget: Kjoletøj eller en Stabel fine engelske Tållerkenner, et Par Fade eller et Par Lysestager af Messing, maaske Nips til Dragkisten, maaske et Par »engelske« Hunde af hvidt Porcelæn med forgyldte Snuder og Poter og en lille gylden Lænke om Halsen.

Var Rejsen gaaet til Østersølandene, var det nok russiske Træskaale og smaa lakerede Træskeer til Flødekummen.

Og noget var der nok ogsaa til een selv. Kniv eller Skøjter til Drengene og brogede Silketørklæder til Pigerne.

Og om Aftenen kom Naboer og Slægt paa Besøg, og Børnene sad stille i Krogene og hørte spændende Historier om Sommerens Oplevelser. Og Navne som Riga og Akureyri, Leith og Falmouth, Dover og Ham-

borg faldt saa selvfølgelig i de voksnes Mund. Og Drengene lovede sig selv, at bare de var »afhørt« (konfirmeret), saa skulde de ogsaa ud til alle disse spændende Steder. Hvis Storebror havde været borte et Par Aar, var det endnu fjernere Egne, der blev nævnt. Pernambuco og Buenos Ayres, Singapore og Shanghai, og Gavørne var smaa fine, lakerede, perlemorsindlagte Æsker med Laager og Skuffer, hvis han da ikke var en »Swalker«, der kom hjem uden Penge og de gode Køjeklæder, han var udstyret med. Men den Slags var der nu forbavsende faa af.

Naar Julegrisen blev slagtet, var det ogsaa en stor Dag. Saa fik man sorte Pølser til Aften, og det gentog sig flere Dage i Træk. Og Mor kogte en stor Gryde Sylte, der blev fordelt i en Række smaa Kummer. Hele Familien og Naboerne skulde smage. En Underkop blev lagt over, det hele bundet ind i et Tørklæde, og saa trippede en lille stolt Unge afsted. Det var en stor Fornøjelse at »bære Sylte ud«. Man blev modtaget med Smil og Tak og fik altid noget til Genæld, et Par Svedsker, en Haandfuld Rosiner eller et Stykke Kandis. Og saa hjem efter den næste Skaal. Og man fik jo da ogsaa en Skaal Sylte igen, naar de andre slagtede.

Nu var der Tid til Leg, og i maanelyse Aftener samledes Børnene mellem Husene og legede »Saltebrød« (Sidst).

En Dag kom den første Sne, men den fik man ikke Tid til at glæde sig over, for nu skulde Faarene samles og vænnes til at komme hjem om Aftenen. Hele Byen var paa Benene, der var en Brægen og Løben i alle Klitter. Drengene løb om Kap med rapfodede Beder og fangede dem tilsidst, og Smaapiger gik omkring med et Stykke Brød i Haanden og søgte at

komme paa Talefod med deres Kælelam fra i Sommer. Gamle kloge Faar lod sig let fange, eller søgte selv hjem til Døren. De huskede meget godt den lune Sti og det gode Hø fra i Fjor.

Blev Sneen liggende, kom de lave, brede hjemmelavede Slæder frem næste Dag, og snart genlød Klitterne af Raab og Hujen, der i maanelyse Aftener fortsattes til Sengetid.

Og saa kom Julen. Julegaver og Juletræ var ukendt. Først ned mod Aarhundredskiftet kom det i Brug. Men Juleaften var alle Børn med i Kirke. Og Kirken var et Fepalads. Det straaledede ud over Kirkegaarden. Aah, at noget kunde være saa straalende lyst. Fire Rækker Stearinlys ned gennem Kirken og Lys i de smaa Kroner og paa Skibene under Loftet, og Lys i de to store Alterstager og i de smaa Stager paa Prædikestolen, og man vidste ogsaa godt, hvem der i Aar havde smykket Kirken med Lys. Og som dog voksne Mennesker kunde synge. Ja, saa prædikede Præsten Jo ogsaa, men man kunde da se paa Lysene imens. Og saa gik man hjem fra Kirke, og Stjerneerne straaledede, og Sneen knirkede saa morsomt under Fødderne, og alle Mennesker sagde »Glædelig Jul« til hinanden, og det var glædelig Jul. Bagefter spiste man Juleaftensnadver, altid Flæskesteg og Medisterpølse. Og til sidst spillede man Terninger om Pebernødder. Og saa var det Jul i mange Dage med Leg og »Besøg«, d. v. s. Gilder, og saa kom Nytaarsaften. Alle Børn maatte hele Byen rundt og ønske glædeligt Nytaar. I større og mindre Flokke drog de fra Dør til Dør, skød Nytaar ind med smaa Knaldbøsser og kom ind og raabte i Munden paa hinanden: God Aften og glædeligt Nytaar! Saa fik de hver et Par Kager, og hele Flokken drog til næste Dør. Naar man havde været hele

Turen rundt, skiltes man og gik hjem til Nytaarsnadver, og de større Børn gik med i Kirke.

Nytaarsmorgen stod man tidligt op, for da skulde man ønske Slægt og Naboer godt Nytaar endnu en Gang. Igen knaldede de smaa Bøsser, men denne Gang sagde man: God Morgen, glædeligt Nytaar og Nytaarsgave! Saa maatte Familien af med en Gave. Det var en Fireskilling, senere en Ti^{er} eller Femogtyveøre.

Var der Bryllup, saa havde Børnene kun en meget lille Chance for at blive indbudt, men det var ogsaa en stor Fornøjelse at staa udenfor de utildækkede Vinduer og se paa Stadsen, særlig paa Brudedansen. Og bagefter kom der en eller anden ud med en Skaal eller Kurv med Julekage. Alle skulde mærke, der var Gilde paa Øen.

Dengang som nu blev der danset meget. Saa maatte da Børnene ogsaa have et Bal. Balsalen, der bare var en Stue og altid kaldtes »æ Daansstow«, blev lejet billigt. Spillemanden spillede den Aften for ekstra nedsat Takst. Men helt gratis kunde den store Fornøjelse jo ikke blive. Derfor maatte et Par af de større Drengene ud et Par Dage i Forvejen og samle Midler ind. De begav sig i Vej med en stor Kaffedaase og en do. Pengepung. Hver af de danselystne maatte erlægge en Skefuld Kaffe og en Femøre. Brød til Kaffen tog man selv med.

Satte det ind med rigtigt Frostvejr, var alle Børn paa Isen om Aftenen. Fra Østsiden af Øen strakte et Net af Render sig helt op i Nærheden af Byen. Der løb Drengene paa Skøjter, og Pigerne gled paa deres Træsko.

Dagen før »Pejrsawten« var der livligt i Klitterne. Alle Børn rev tørt Hjelme sammen og stoppede det i Sække. De blev baaret eller trillet ned paa det lille

Dige, i Aarhundredets sidste Tiaar ned paa Midter-rampen paa det nye Dige (nu det gamle). Var man heldig, fik man et Par Tjærepose foræret, og naar Mørket faldt paa, lavede man et vældigt Baal. Man stegte Bakskuld og Kartoffler i Baalet. Undertiden kom en Flok unge til, og tilsidst vandrede man hjem i Flok, næsten altid syngende. Paa Kongens Fødselsdag blussede man igen, og denne Forestilling fandt jo i en hel Menneskealder Sted den 8. April. Det hed og hedder endnu at »brænde for Kongen«.

Valborgs og Sct. Hansblus kendtes ikke.

Saa kom Fastelavnen. Da slog man Katten af Tønden. Kammerater skulde slaa Katten af Tønden sammen. Den Skik kunde ikke brydes. Tre Søkende gik tre forskellige Steder for at slaa Katten af Tønden, medens den fjerde maaske havde Gilde hjemme.

Det gik paa Omgang. Et Aar hos en, et Aar hos en anden af Kammeraterne. Man mødte lidt over Middag, og hver havde en lille Kurv eller et Tørklæde med en Fastelavnsbolle i. »Katten« var en revnet Krukke paa en Stang ude paa »Banken«. Man fik et Tørklæde for Øjnene, blev svunget rundt og fik en Stok trykket i Haanden. Man maatte slaa tre Gange. Var man saa heldig at ramme Katten, blev en ny sat op. Bagefter gav Konen i Huset Kaffe med Æbleskiver, og man spiste sin Bolle til.

Dermed var Vinterens Festligheder som Regel forbi. Allerede til Paasken var man midt i Fiskeriet. Men naar Terner og andre [Strandfugle lagde deres Æg, skulde der dog være Tid til »at lede om Æg«. Det var en stor Fornøjelse, og det gav et kærkomment Tilskud til Husholdningen.

Saadan gik Aarene, og en skønne Dag var Barnet fjorten Aar og skulde konfirmeres. Naar Skoledagen var forbi, samledes man i Præstegaarden. Ellers kendte man jo nok Præsten. Han havde været ens Lærer, og man havde aldrig haft andre.

Den Vinter, man gik til Præst, gik man til Kirke hver Søndag og maatte ikke gaa til Dans. Konfirmationen fandt altid Sted den første Søndag i Februar. Bagefter fortsatte man Skolegangen som sædvanlig. Men efterhaanden som Drengene fik Hyre, forlod de Skolen. I Aarhundredets første Halvdel var det almindeligt, at Drengene blev taget ud af Skolen de sidste to Somre før Konfirmationen for at sejle med »Baadmænd«, d. v. s. Lægterførere, i de nærmeste Farvande.

Konfirmationen var højtidelig, men Gaver og Gilder kendtes ikke. Drengene fik nyt Tøj, der var syet til at vokse i. Efter at Nationaldragten var aflagt (i 40'erne og 50'erne) stod Pigerne Konfirmand i lyse, brogede Sirtseskjoler. Først i Slutningen af Halvfjerdserne kom den sorte Kjole i Brug.

Noget senere begyndte man at lave et Sammenskudsgilde for Konfirmanderne med Forældre og Søskende. Det blev efterhaanden meget overdaadigt med Bal og Masser af Mad og kaldtes »Konfirmationsbryllup«. Ved Aarhundredets Slutning samledes Konfirmanderne uden Forældre i al Beskedenhed i et af Hjemmene om Aftenen til en Kop Kaffe.

Naar denne sidste Vinter i Skolen var gaaet, var Barndomstiden forbi. Nu blev man regnet med til de unge, fik andre Fornøjelser og andre Pligter.

Drengene fik en Skibskiste og en Køjesæk, Mor sørgede for Køjeklæder og Tøj, Far for en Hyre. Den lille Mandødreng kom altid første Aar ud med en

Mandøskipper. Pigernes Arbejde blev ikke saa meget forskelligt fra tidligere Aars. Dog var det almindeligt, at de den første Sommer begyndte at væve Lærred. Senere kom saa sværere Vævearbejde til, sribet Bomuldstøj til Skjorter, ternet og sribet til Dyner og Pusdevaar og tilsidst Vadmel.

Om Efteraaret kom Drengene hjem igen. De fyldte nu mere i Konfirmationstøjet, røg aabenlyst Fibe og sagde »jeg«.

En Uge før Jul gik to af de Drengene, der sidst var blevet konfirmeret, fra Hus til Hus og spurgte, hvor mange Lys hver Familie vilde give til Kirken Juleaften. Antallet, 1 eller 2, blev noteret paa en Liste, og man fik Besked paa at bringe dem til Kirken Juleaftensdag om Morgenen. Drengene var der saa og tog imod dem og satte dem i de mange smaa Lyseholdere. Efter Jul gik de rundt med de tiloversblevne Stumper og delte dem ud i Forhold til det, man havde givet.

Fra de unge Sømænd kom hjem, og til de rejste igen, levedes der et muntert Ungdomsliv paa Øen.

Om Aftenen gik man to-tre i Følge og med den sammenrullede Strikkestrømpe under Armen paa Besøg i Familier, hvor der var unge Piger, helst til »Kammeraterne«. Saa blev der strikket, røget, snakket, sunget og fortalt, mens Karterne gik, og Rokken snurrede. Trakteret blev der sjældent. Havde man et Sted svært ved at holde Forsyningen af Garn vedlige til de flittige Strikkepinde, inviterede man til et Kartegilde. En Flok Piger stillede om Eftermiddagen med deres Karter og hængte i. Om Aftenen kom saa mange unge Mænd selvbedt, som Stuen kunde rumme. Det var ikke ret mange. Ud paa Aftenen blev der saa serveret Nadver til hele Bundtet, som oftest Lobecoves.

Man havde arbejdet flittigt med Karter og Strikkepinde hele Aftenen og heller ikke glemte at bruge Munden til Løjer og Skæmt. Men nu maatte man passe paa at holde Dørene laaset, for det var en yndet Spas, at de, der ikke havde kunnet komme med til Gildet, stjal Nadvergryden, helst naar man sad og spiste det første Fadfuld. Det gav Anledning til megen Opfindsomhed og megen uskyldig Fornøjelse. Viste det sig helt umuligt at komme ind ad Stalddøren eller gennem en Faaresti eller ind paa Loftet og ned ad Trappen, kunde man jo ogsaa liste sig op paa Taget og stoppe Skorstenen, eller man kunde stoppe en Visk Halm i Udløbet fra Køkkenvasken, saa kunde de derinde se, at der blev da lavet noget.

For Resten kunde man snakke om saa meget saadan en Aften. Som nu ved det Kartegilde, hvor de unge var kommen til at diskutere, hvem der var mest modige, Mænd eller Kvinder, og tilsidst besluttede at lade det komme an paa en Prøve. Karlene skulde tage Pigernes Sjaler og gaa op og lægge sig i Kirkens Vaabenhus, hvorfra Pigerne saa senere skulde hente dem, om de da turde, det sidste var Karlene nu ikke saa sikre paa.

De drog i Vej med Tøjet, men var ikke rigtig dristige ved at gaa ind i Kirken ved Aftenstide. I Stedet lagde de sig ude paa Kirkegaarden bag hver sin Gravsten for at forskrække Pigerne, naar de kom. Lidt efter kom de og beviste deres Mod ved straks at gaa ind i Kirken. En af de unge Mænd havde faaet godt Blus paa Piben, og det var Mening, at den ligefrem skulde lyse for rigtig at forskrække Pigerne. Pludselig væltede et Vindstød det Kors, han laa bag ved, og med et Skrig satte han i et vældigt Spring over Kirkegaardsdiget og havnede blødt og godt der, hvor

der endnu i vore Dage findes en Mødding. Den Historie havde man Fornøjelse af længe efter.

Var det godt Vejr Søndag Eftermiddag, spillede de unge Mænd Langbold. I maanelyse Søndagsaftener legede hele Ungdomsflokken »To Mand frem for en Enke« (»Enkepar herut«) eller »Gaas, Gaas, Gase« (»Bank o æ Ryg«). Var det mørkt, samlede man i en Stue og legede »Grimumm«, d. v. s. Blindebuk, eller »Trælærken« eller andre yndede Selskabslege. Tit blev der danset. Dansestuen var lille. Der kunde som Regel kun være fire Par paa Gulvet ad Gangen, derfor dansedes der paa Skift. Efter et vist Antal Danse frembragte Spillemanden en skærende Tone paa sin Violin: »Hviss—«, og saa maatte næste Hold paa Gulvet.

Man begyndte Dansen tidligt paa Aftenen, gik hjem ved 9-Tiden for at spise Nadver. Meget ofte skulde Pigerne ogsaa malke. I den Timestid, de unge var borte, dansede de store Børn tit. — Der blev drukket en Del Kaffe og Brændevin i Dansestuen. Ud paa Natten kom »Skaalen« ind. To Mand kom syngende ind fra Køkkenet med en Bakke med Kaffepunse imellem sig. De holdt den højt løftet og sang:

»Hal ud i Læ, du liden Stalbroder,
 jeg drikker dig til,
 og drik som du vil,
 saa kommer der ingen i Klammer og Trætt
 i dette vort Lag.
 Og Skam faa den som ikke
 vort Selskabs Skaal vil drikke,
 Hurra, Hurra, den Skaal var brav,
 drik den aw.«

Imens var Pigerne sprunget op, havde taget hinanden i Hænderne og dansede i en bølgende Kæde

ud og ind i Stuen, mens de sang en lang, skiftende Remse. Naar Spillemanden havde faaet sin Puns, faldt Violinen ind i Melodien, og snart gled de unge Mænd ind i Kæden ogsaa. Naar Remsen var sunget til Ende, spillede der altid en bestemt Melodi, som nogle af de dansende sang til:

Vore egne Piger derhjemme,
dem kan vi ej forglemme,
fordi de Roser bær,
helst den, som du har kær . . .
Forinden vi begiver os ombord,
vi sige vil et Afskedsord:
Og hør, I Piger smaa,
gid det jer vel maa gaa.

Den Dans skulde man danse med sin Kæreste, om man havde en, ellers med sin Søster eller i Mangel deraf med en »Kammerat«.

Dansen varede til langt ud paa Natten. Det kunde hænde, at Kavalererne under Indflydelse af Kaffepunserne blev lidt søvnige, men saa sprang nogle af de raske Piger ud paa Gulvet, greb hinanden om Livet og valsede rundt, idet de sang:

Hejdilit, vore Karle er træt',
vore Piger er let' . . .

og saa gik Dansen igen med Tramp og lystige Raab og Haandklask i Loftsbjælken.

Baade Nytaarsaften og Nytaarsmorgen gik de unge Mænd omkring og skød Nytaar ind. De gamle Forladere dundrede mellem Husene. Man gik ind og ønskede glædeligt Nytaar, blev trakteret med Punse, undertiden ogsaa med Kaffe og Smørrebrød, og tit trak man hjem med en Bjørn baade om Aftenen og om Morgen.

I Vintertiden stiftedes Forlovelserne. De fleste for-

lovede sig meget tidligt, og lange Forlovelser var almindelige, 6-7, undertiden 10-11 Aar. Ringe veksledes ikke før kort før Brylluppet. Man takkede, d. v. s. sagde Ja og Tak til de drillende Lykønskninger, og Brudens Forældre inviterede Brudgommen til Aftenkaffe. Det kaldtes Jagilde.

Naar den muntre Vinter var forbi, kaldte Arbejdet atter. Enkeltvis eller i smaa Flokke drog de unge Mænd bort. De gik tilfods til Ribe, undertiden helt til Kolding. Derfra gik Rejsen videre til København for at søge Hyre, om man da ikke var saa heldig at faa Hyre med en Landsmand. Saa rejste man sammen med ham og undertiden endnu flere Skibskammerater. Skulde de unge ud paa egen Haand, og det skulde de tiest, gik de som sagt tilfods i det mindste til Ribe. Pigeflokken fulgte dem til »æ Bjerregaf«. Der kyssede man hinanden og sagde: »Tak for i Vinter og en god Sommer!« Et vigtigt Skel i Aaret var naaet. De glade Kammerater maatte skilles. De unge Mennesker higede ud mod nye Eventyr paa fremmede Strande, de unge Piger vendte tilbage til Sliddet, og mens de viskede en Taare af Øjet, tænkte de allerede paa og glædede sig til næste Efteraar.

Det var sjældent, at nogen giftede sig udenfor Øen. Naar de gamle fortalte om en eller anden, der havde giftet sig med en »fremmed«, rystede de paa Hovedet og tilføjede, at han var nok heller ikke rigtig lykkelig. En Del af de unge Piger tog Tjeneste paa Fastlandet, og det kunde hænde en sjælden Gang, at en giftede sig der, men saa vendte hun næsten altid hjem til Øen med ham. Der var jo altid Brug for »Slætere« og »Tærskere«.

Meget Udstyr samlede Bruden ikke. I de sidste Par Aar før Brylluppet vævede hun en Del Lærred til La-

gener og Haandklæder og desuden Femsyld, det nu saa kostbare Olmerdug, til Dyner. Fjer blev det Brudgommens Sag at skaffe enten paa Grønland eller Island eller fra Vinterens Jagtudbytte.

Det var sjældent, at det unge Par selv satte Bo. De fleste tog Ophold hos hans eller hendes Forældre eller hos et gammelt, barnløst Ægtepar. De overtog saa altid Ejendommen, og de gamle gik paa Aftægt hos dem. Det var jo den eneste Maade, hvorpaa man den Gang kunde sikre sin Alderdom. Da ikke saa faa unge Mænd satte Livet til paa Søen, blev der altid Piger tilovers. Disse gamle Piger gik tit ind til en trist Lod. Nogle blev gaaende i Hjemmet hos en Søster eller Broder, levede lykkeligt med dem og deres Familie og arbejdede for dem, men de fleste fik en Slags Aftægt ved deres Hjem: en Stue og en Smule Køkken og Jord til et Par Faar. Saa maatte de ernære sig ved at fiske, spinde og væve, tit fattigt og kummerligt nok.

Var endelig Bryllupsdagen bestemt, begyndte de store Forberedelser. De fleste Bryllupper holdtes i Januar, undtagelsesvis i December eller Februar, og altid paa en Torsdag. Det skulde nøje regnes ud, hvem der skulde med, at man ikke kom til at fornærme nogen. Den nærmeste Slægt og Brudeparrets »Kammerater«, samt Naboerne var selvskrevne. Derefter maatte man sørge for at byde lige langt ud til alle Sider af Familien. F. Eks. kunde man ikke indbyde nogle af Forældrenes Søskendebørn og ikke andre. Det var et helt Studium, for det var jo begrænset, hvad de smaa Stuer kunde rumme.

Men endelig var Listen færdig.

I første Halvdel af Aarhundredet lavede Brudeparrets Mødre Maden og deres Søsken vartede op; se

nerne blev nogle Koner bedt til at være »Køksee«, men det blev længe ved at være Skik, at de unge i Familien skulde varte op. Som Regel var der 4 Brudepiger og 4 Skænkerne. Et Par af de sidste var lidt ældre gifte Mænd.

Dagen før Brylluppet samledes de i Brudehuset for at gaa ud og »samle Tøjet«. De fik Listen over, hvem der skulde bedes til Brylluppet og maatte kun gaa hos dem for at laane. Pigerne laante Duge, Glas, Porcelæn, Knive, Gafler og Skeer. Skænkerne samlede Borde, Bænke, Gryder og Lamper. Det var en Ære og stor Fornøjelse at være Brudepige og Skænker.

Først Aftenen før Brylluppet gik Bydemanden ud. Det var altid Brudens Broder. Havde hun ingen, da en anden ung Slægtning. Et Bøsseskud forkyndte, at nu gik Bydemanden. Han kom ind, slog med sin Stok tre Slag paa Bjælken og forkyndte: »Jeg skulde hilse fra den og den og bede jer komme i Morgen Kl. 9¹/₂ og følge Brudeparret til Kirke og gaa med hjem og spise til Middag og siden tage Del i Fornøjelsen«. Naar han efter endt Runde vendte tilbage til Brudehuset, blev der atter løsnet et Skud, og saa kunde ingen flere haabe paa Indbydelse. Samme Aften sendte mange af de indbudte Familier Gaver: Sigtebrød, Ost, Pølser o. s. v., men det var ikke nær alle, der gav noget. Først i Aarhundredets sidste Fjerdedel begyndte man saa smaat at sende Glas, Porcelæn, Knive o. l.

Næste Morgen ved Solopgang blev Flagene hejst ved Bryllupshuset under Geværsalut, og kort efter kom Gæsterne. Efter en Forfriskning gik man til Kirken. Forrest Skænkerne og Brudepigerne, saa Brudeparret og derefter Gæsterne.

Efter Vielsen ofrede hele Brudedefølget til Præst og Degn, og naar man forlod Kirken, gik Brudeparret foran.

Skjult bag Gavle og Havediger stod de unge Mænd, der ikke var med til Brylluppet og skød Æresskud for de nygifte. Hjemkommen blev der spist til Middag, Kødsuppe og Risengrød. I den inderste Stue var der pyntet en Plads til Brudeparret. Nærmest dem sad deres Forældre og lige over for dem Præsten med Frue. En, der ogsaa skulde sidde i Brudens Nærhed var »Redekonen«, den Kone, der havde pyntet hende.

Om Eftermiddagen blev der drukket Kaffe, og før Solen gik ned, blev Flagene taget ned under ny Gevær^ssalut.

Efter Aftensmaden tog Ballet sin Begyndelse. Den største Stue blev ryddet. Spillemanden tog Plads i et Hjørne med sin Violin, og Brudepigerne kom ind og stillede sig i en Række langs den ene Væg. De to yderste havde hver en Lysestage med et tændt Lys i Haanden. Af de to i Midten havde den ene en Brændevinskaraffel, den anden et Glas. Disse Forberedelser blev fulgt i Højtidelighed og med spændt Opmærksomhed saavel af Gæsterne som af de mange, der stod udenfor. Alle Øens større Børn og mange unge, undertiden ogsaa ældre, havde nemlig taget Opstilling udenfor de utildækkede Vinduer for at se Brudedansen. Formiddagens Skytter var der ogsaa med Geværerne. Nu stemte Spillemanden Violinen og begyndte en Vals, Bydemanden gik over Gulvet, bukkede for Bruden og dansede ud med hende. I dette Øjeblik dundrede en Geværsalve fra Haven. Naar de havde valset Gulvet et Par Gange rundt, standsede de ud for Spillemanden og holdende hinanden i Haanden løftede de Armen og gjorde Reverens for ham, hvorunder han spillede en Trimulant paa Violinen. Derefter gik de et Par Skridt til Siden og stod nu ud for Brudepigerne, som skænkede en Snaps i Glasset og bød Kavaleren,

hvorpaa han fulgte Bruden paa Plads. Næste Dans var Brudgommens. Oprindelig dansedes den gamle, ejendommelige Brudedans. Den blev sidste Gang danset paa Øen af Krydstoldbetjent N. A. Nielsen og hans Hustru ved deres Guldbryllup i 1907, men var da ellers forlængst afløst af Valsen. Nu er den desværre ganske glemt.

Mens Brudeparret dansede, dundrede Bøsserne uafbrudt udenfor, og denne Gang var der mange flere. Saa sagde Folk til hinanden ude i Byen: Saa, nu danser de Brudedansen. Derefter hilste Brudeparret ogsaa paa Spillemanden og Brudgommen fik sin Skænk hos Brudepigerne. Og nu dansede Bruden med de øvrige Skænkere (Bydemanden var den ene af dem) og bagefter med sin Far, Svigerfar, eventuelt Bedstefar, og til sidst med Brødre og Svogre. For hver Dans blev der saluteret, og alle gjorde deres Reverens for Spillemanden og fik deres Dram hos Brudepigerne. Saa gik Brudepigerne ud med Kærter, Flaske og Glas og kom ind igen og dansede med Skænkerne, og først derefter var Dansen fri. Der dansedes selvfølgelig i Skift.

Naar Brudedansen var endt, gik Bydemanden ud og bød de unge Mænd, der havde saluteret, ind. Det hed at blive »bedt til Drikken«. Var der god Plads, blev unge Piger ogsaa bedt med. Ofte blev der samtidig baaret et Fad Julekage ud til Deling mellem Børnene.

Nu gik Dansen til den lyse Morgen, kun afbrudt af et Kaffeboard, der ofte trak længe ud, fordi der blev sunget baade Fællessange og Solosange. Senere kom »Skaalen« ind, og ud paa Natten var der Smørrebrød. Ind imellem blev der flittig skænket Punsen. De ældre faldt fra og gik hjem i Løbet af Natten, men Ungdommen skulde helst se Solen staa op. Til Slutning

dansedes »spids Hamburger« og man sang: Solen den vækker op, og vi skal hjem og sove...

Næste Aften var Køksene med Familie, Brudepiger og Skænkere, nærmeste Familie og Naboer bedt igen. Man spiste til Aften, og derefter holdtes Auktion paa Brudens Tøj. Nogle havde listet sig til at stjæle Brudekjolen, Sløret, Brudeskoene og undertiden noget Undertøj og nogle Strømper. Et Par Mænd optraadte som Auktionarius og hans Skriver. Auktionsvilkaarene, der var en Parodi paa de, der blev benyttet ved Strandingsauktionerne, blev læst op, og saa tog man fat. Under mere eller mindre, ofte vellykkede Vittigheder blev de enkelte Ting udbudt. Budene faldt under Latter og Tilraab. Undertiden bød man mindre og mindre, undertiden svimlende Summer, men altid var det paa Brudgommens Bud, Hammerslaget faldt. Derefter dansede man til en Time eller to efter Midnat.

Om Lørdagen kunde man hvile lidt ud og faa ryddet lidt op. Undertiden blev ogsaa de laante Ting bragt ud den Dag. Det kunde være ret besværligt at adskille Folks forskellige Tallerkener, Fade og Knive fra hinanden. Mange havde derfor et indslebet Mærke i Bunden af Fade. Ellers maatte man hjælpe sig med de Kendetegn, der stod skrevet paa den første Liste.

Om Søndagen gik »unge Folk i Kirke«. Dertil hørte for Brudens Vedkommende en ny Kjole, der ikke maatte være hendes sorte Brudekjole. Om Eftermiddagen holdtes igen et lille Gilde, og dermed var Festlighederne endelig slut. Men hele Vinteren gik de nysgifte til Gilde omtrent hver Aften, idet alle, der havde været med til Brylluppet, indbød dem til et af deres Aftenselskaber, der altid benævntes: »Besøg«.

Snart var den korte, lykkelige Vinter forbi, og den unge Ægteemand maatte som de andre Mænd ud paa

den vemodige Tur for at sige Farvel til sine Landsmænd. Var der flere, der hørte til samme Skibsmandskab, fulgtes de ad. Man gik fra Hus til Hus og sagde: Farvel og god Sommer, og kyssede de tilstedeværende uden Undtagelse, idet det var underforstået, at det maaske var sidste Gang man saas, og man vilde til det sidste bevare Følelsen af, at til sine »Landsmænd« var man nøjere knyttet end til alle andre i Verden. Denne Skik forsvandt først ned i Firserne, men Samfølelsen, Fællesskabsfølelsen er stadig lyslevende paa Øen.

Næste Dag skiltes saa det unge Par. Foran ham laa en begivenhedsrig, maaske farlig Sommer, og foran hende en Sommer fuld af Slid og Slæb, af Længsel og af angstfuld Venten.

Nu var det hende, der skulde planlægge Sommerens Arbejde, og selv gøre det meste af det. Nu var det hende, der skulde haandhævede den strenge Sparsommelighed, der var lært i Aarhundredets første onde Aar. Det var hende, der skulde varetage, at Øens uskrevne Love skete Fyldest, at man huskede paa i Ny og Næ at sende en Flaske Mælk til den, hvis Ko for Tiden var »sen«, at der af og til bragtes et Fad Fisk til den, der ikke selv havde Hamme ude, enten fordi hun var for gammel til at passe den, eller hun havde smaa Børn og for lidt Hjælp.

Saadanne Smaagaver var ikke Almisser, men Tidens og Stedets Form for Opmærksomheder, og de sendtes saavel til velhavende som til fattige og var værdifuld Hjælp i en Tid, hvor man ikke kunde gaa hen og købe noget.

Maaske kom der i Løbet af Sommeren »Tidende«, d. v. s. Dødsbudskab, om en af de bortrejste. Som of-

test sendte Rederiet Budskabet til Øens Præst. Saa maatte han ud paa den tunge Vandring for at bringe det til de efterladte. Men ligegyldigt, om det var en af Øens Skippere eller en lille Skibsdreng eller en »Swalker«, man ikke havde set i Aar og Dag, der havde fundet sin vaade Grav fjernt fra den Ø, der havde været hans Barndomshjem, saa kom alle Kvinderne sørgeklædte i Kirken den følgende Søndag.

Men var Sommeren saa ledet, og Mændene vendte hjem, var Glæden stor.

Naar de første Dages Lykke og Gæde over Hjemkomsten havde sat sig, og man havde talt ud med de allernærmeste Slægtninge, begyndte de unge Ægtefolk at gaa paa Besøg. Naar man om Aftenen ved Femtiden havde spist Mellemmad, tog han Strikkestrømpen under Armen og hun sin Tenestol, et lille Redskab, der bar to fuldspunde Tene, og saa aflagde man uindbudt Besøg hos Venner eller Naboer. Saa snakkede man hyggeligt i et Par Timer, mens Mændene strikkede, og Konerne vandt Garn, hvorefter Husmoderen i al Beskedenhed bød paa et Stykke Smørrebrød og en Kop varmt Øl med Sukker og Fløde i. Man gik tidligt hjem og til Ro, Tranlampen eller Tællepraasen fristede ikke til langt Aftensæde.

En anden Aften fik man saa selv Besøg. Under tiden kaldtes der sammen til »Grande«, et meget demokratisk Møde af sognepolitisk Art, hvor alle havde Stemmeret, d. v. s. alle Ejendomsbesiddere — Grandeinstitutionen bestaar forøvrigt endnu. Man blev indkaldt ved „æ Tingmaal«, en skrevet Bekendtgørelse, der sendtes fra Hus til Hus ad samme fra Arilds Tid vedtagne Vej som »æ Markmandsseddel«.

Var det nødvendigt at indkalde til Grande i Sommeren, og det kunde det være, saa maatte Kvinderne

derne af Sted, men afholdtes der Grande i Vinter-tiden, mødte Mændene. At de saa tit ikke var saa vel inde i de Sager, de skulde forhandle om, som deres Ægtehalvdel, gav sig ofte Udslag i ivrige Diskussioner og megen højrøstet Meningstilkendegivelse, Grande afholdtes altid i Øens eneste Mødelokale, Skolen. Intet Under, at en lille Dreng kunde tage Fejl af Formid-dagens og Eftermiddagens Højrøstethed og sige til en ældre Mand, der kom hurtigt gaaende over Legeplad-sen mod Skolen, efter at en stormfuld Debat derinde lige var endt: »Do kommer for sild, Hans Aisen, de haar sungen.«

I Julen begyndte man med at holde Gilder, og de fortsatte gerne Vinteren ud.

Man indbød gerne Gæsterne til Kl. 5, saa spistes der til Aften. Traktementet var næsten altid det samme: Koldt Bord med hjemmelavet Paalæg, Rullepølse, Spe-gepølse, røget Faarelaar og Skinke, undertiden ogsaa kold Steg og Medisterpølse og Sylte, desuden halve Æg og hjemmelavet Ost, baade Bitterost og »sød« Ost. Dertil for Mændenes Vedkommende en Kaffe-puns og ellers hjemmebrygget Øl og Kaffe eller The. Undertiden lagde man for med grønsaltet islandsk Fisk, der var udblødt og stegt, men spistes til Smørre-brød. Baade Rugbrødet og Sigtebrødet var naturligvis hjemmebagt. Det hele blev serveret paa smukt engelsk eller hollandsk Fajance.

Ud paa Aftenen serveredes der Kaffe med Hvede-kage med Smør eller Julekage, desuden Tvebakker og et Par Slags Smaakager, der altid benævntes Nødder eller »Knæpkager«. Finere Bagværk som Lagkage og Æblekage var ukendt. Derimod bagtes der undertiden Sandkage, naar Terneæggene og Vibeæggene samledes, men da var Gilderne forbi.

Hvad talte man nu om ved disse Selskaber? For der snakkedes mere end der spilledes Kort. I hvert Fald ikke om Politik. Det Emne har aldrig interesseret Søens Mænd. Bondefrigørelsen og de store Landboreformer havde ladet Øen uberørt. Bønder var man slet ikke, Bonde var nærmest et Skældsord. Hvis en Dreng sad med Armene paa Bordet, fik han at vide, at han sad som en Bonde. Pudsigt nok var Bunde et meget anset Navn. — At Stavnsbaandet ophævedes betød intet for Mandøboerne. Deres Stavnsbaand var løst allerede 1741, og Fællesskabet bevarede man længst muligt. Det blev først ophævet omkr. 1870.

Derimod taltes der ofte om Kongehusets Medlemmer, som mange havde haft Held til at se i København. Frederik VI havde besøgt Øen, og det mindedes længe. I Fyrreterne skete det undertiden, at Kongeskibet kom saa nær ind under Land, at det kunde ses, naar det bragte Kong Christian VIII og Dronning Karoline Amalie ned til deres Sommerferieophold paa Føhr. Ogsaa det huskedes længe.

Men ellers var det naturligvis Oplevelser paa Havet og i fremmede Lande, der drøftedes, det var et uopslideligt Emne. Undertiden talte man om overnaturlige Ting, man havde været ude for, men det var ikke tit. Der var mærkelig lidt Overtro paa Øen. — Men saa var der de gamle Dage. De fleste havde Rede paa Øens Folk et Par Generationer eller flere tilbage, og var der noget særligt ved en, søgte man at finde ud af, hvem vedkommende havde det efter. Ejendommelige Personer kunde man fortælle om i hundrede Aar. Deres Udtalelser blev ordsprogsagtige. Endnu huskes Ord som: »Mikkel, do er opp i æ Kag«, »Nu er Dommen sagt«, »Do er fuld, Delle«, »Owwerwand er gal, men Nejrwand er værre« o. a.

Saa var der Strandingerne, dem havde der ikke været saa mange af, men de huskedes længe.

Under Krigen med Englænderne, vistnok i 1808, strandede »Musselinskibet«, det talte de gamle om 100 Aar efter. Ogsaa det engelske Skib, der i Halvfjerdsenerne strandede paa en Banke ud for Kurresand, omtaltes tit. Den Dag i Dag mindes det i Bankens Navn: »Engelskmandsbanken«.

I Begyndelsen af Oktober 1890 indtraf den sørgelige Stranding af et hollandsk Skib, hvorved hele Mandskabet, vistnok 7 Mand, satte Livet til. Denne ulykkelige Hændelse blev ofte drøftet, fordi disse stakels Mennesker let vilde have kunnet redde deres Liv, men ikke deres Skib, om de ikke havde tabt Hovedet, men havde baaret sig mere fornuftigt ad.

Saadan vekslede Mandøboernes Liv. Korte, glade Vintre og lange, slidsomme Somre, og en Dag var Manddommen ledet, man var bleven ældet. Mændene af Kulde og Væde, Kvinderne af Slid, og nu var Børnene voksne, Sønnerne paa Langfart, og Døtrene giftefærdige.

Og saa rundede Skipperen da sidste Gang Skagen og stod Sundet ind med Kronborg om Styrbord. Da var han gerne mellem 50 og 60. Nu »skejede han ud« og begyndte at »gaa hjemme«, hjalp lidt til med Landbruget og gik snart paa Aftægt.

Mange naaede aldrig saa langt, men lagde sig for sidste Gang til Hvile paa fremmede Havnestæders Kirkegaarde eller i Atlanterhavets vaade Favn. En Dag blev den sidste. Var Dødsfaldet ikke altfor brat, vidste alle, hvem der var død, naar Kirkeklokken uden for normal Tid lod sin Stemme høre. Saa maatte de efterladte til at regne ud, hvem der skulde bedes til at ringe, til at lægge den døde paa Straa, til Ligklæd

ning og til at bede for den afdøde. Det var et indviklet Studium, som næsten kun de gamle Koner med mange Aars Erfaring kunde klare.

To Mænd af Familien skulde ringe. Ganske vist var der en, der hver Dag ringede Solen op og ned og ringede til Gudstjeneste, men at ringe for den døde var en Vennetjeneste, en sidste Hilsen, det brugte man ikke betalt Hjælp til.

Der blev ringet hurtigst muligt, efter at Døden var indtraadt. Derefter blev Liget lagt paa Straa, og der blev hængt Lagener for Vinduerne i den Stue, hvor den døde sov sin sidste Søvn i Hjemmet. Saa gik der Indbydelse ud til de Koner, der skulde lægge den døde i Kisten. Det hed at blive bedt til Ligklædning. Samtidig blev nogle Mænd bedt til at kaste Graven. Nogen Graver fandtes og findes ikke paa Øen. Slægt og Naboer skulde til det sidste hjælpe hinanden, ogsaa til at komme i Graven. Snedkeren kom for at tage Maal af Kisten, den skulde være færdig til Dagen før Begravelsen, og den var altid sort. Naar Kisten var kommen, kom de Kvinder, der skulde klæde.

De fleste ældre Mennesker havde en Særk eller en Skjorte liggende parat til den sidste Søvn, den hed Muldsærk og Muldskjorte. Men desuden blev der købt et temmelig stort Stykke fint Lærred, og nu tog de forsamlede Kvinder fat paa at »stryge æ Ru«. Lærredsstykket blev klippet ud i Kanten i fine Tunger og Huller, saa det saa ud som Festons. Derefter blev det lagt i Plissé og strøget. Naar det blev lagt over den døde, laa de fine Tunger ud over Kanten af Kisten. Et tilsvarende Stykke blev lagt over Hovedpuden. Laaget blev som Regel ikke lagt paa Kisten før umiddelbart før den blev baaret ud. Samtidig

med, at man klædte den døde, gik en ung Pige om til alle Hjem og indbød til Begravelsen. Hun tilhørte Familien, men ikke den allernærmeste. Hun var sørgeklædt og havde et sort Tørklæde om Hovedet. Naar hun kom ind, sagde hun: »Jeg skulde bede jer komme i Morgen og følge Lig til Jorde.« Samtidig gik der Indbydelse til Slægt og Naboer til det egentlige Begravelsesgilde, der afholdtes efter Jordfæstelsen. Paa Begravelsesdagen kom saa Følget til Hjemmet. Alle var sørgeklædte. Man gik forbi Kisten og saa endnu en Gang paa den døde. Der blev sunget et Par Salmer, Laaget blev lagt paa og Kisten blev baaret ud. Var den afdøde en Kvinde, forlod hun ofte det Hjem, der havde været hendes, fra hun saa Lyset.

Kisten blev selvfølgelig baaret til Kirken. Det var den dødes nærmeste Slægt, der bar. Følget var gerne stort. Selv om den, der stedtes til Jorden, var en ilanddrevet Sømand, navnløs og venneløs, maaske Udlænding, var der dog altid et Følge, selv om det maaske kun talte faa Personer. Saa fattig skulde ingen gøre den sidste Rejse, at han slet ingen »Henfølgen« fik. Naar Ligtalen var holdt og Kisten baaret ud og sænket i Graven, og Præsten havde kastet Jord paa, blev Graven kastet til, mens Klokkerne ringede, og hele Følget saa til. Tilsidst gik enhver hen og lagde sin hjemmehørende Krans paa Graven.

Hjemkommen fra Begravelsen holdtes der et Gilde for de særlig indbudte. En Del af dem: Ringerne, Bærerne, de Koner, der havde klædt Liget, samt den nærmeste Familie, havde ogsaa spist til Middag før Begravelsen.

Var Husmoderen bleven Enke, gik hun sørgeklædt til sin Død, om hun da ikke giftede sig igen, noget der meget sjældent fandt Sted.

Ofte blev der forfattet nogle Mindevers over den afdøde. De blev indfattet i en Krans af kunstige Blomster eller Perler, sat i Glas og Ramme og ophængt i »æ store Dons«.

Det ejendommelige Liv, Befolkningen levede, Kvindernes isolerede Tilværelse — mange kom kun bort fra Øen paa Handelsrejser med Fisk eller paa en aarlig Indkøbsrejse til Ribe — denne Vekslen mellem Somre fyldt med strengt Arbejde, mens Sindet tit var knuget af Længsel og Angst, og korte, lykkelige og glædesfyldte Vintre, og Mændenes Liv, en Vekslen mellem Maaneder inden for de snævre Rammer, et Skibsdæk satte, og Dage i de store Havnebyers Fristelser og Travlhed efterfulgt af rolige Maaneder paa den hjemlige Ø, fjernt fra baade Farer og Fristelser, dette ejendommelige Liv skulde man vente vilde have givet Mandøboerne et uligevægtigt Sind. Men dette var saa langt fra Tilfældet. Det gav sig højest det Udslag, at man ligesom bedre forstod at faa noget morsomt og fornøjeligt ud af Tilværelsen i den korte Vintertid, og i at navnlig Kvinderne let blev prikne overfor fremmede og følte, at de blev set over Hovedet af Folk fra Fastlandet. Man tog roligt mod Livets Tilskikkelser, trøstede sig med, at det nu var Guds Vilje, man bøjedes, men man knækkede ikke.

Paa Trods af alle den moderne Arvelighedslæres Teorier om Faren ved Giftermaal mellem nærbeslægtede, giftede man sig gennem Generationer med sine Kusiner og satte en sjælssund Slægt til Verden. Sindsyge var sjælden og Aandssvaghed et i Ordets bogstavelige Forstand enestaaende Fænomen.

Man var forankret i gammeldags Gudfrygtighed; det gav sig ikke Udslag i overvættes ydre Fromhed,

Pietismen har aldrig haft gode Dage paa Øen, men i en Redelighed, der gav Tilværelsen den Tryghed, som var saare vigtig for den, der ellers paa alle Maader var saa afhængig af det svigefulde Hav.

Tyverier var lidt mere end sjældne. Det ses bedst deraf, at et Tyveri af Linned paa Bleg huskedes i over hundrede Aar, dog maaske ogsaa fordi det stjaalne Gods blev bragt tilbage igen og ved Nattetid lagt udenfor de respektive Ejeres Døre. Ægteskabelig Utroskab var utænkelig, og i hele Aarhundredet blev kun eet uægte Barn indskrevet i Kirkebogen, og naar der blev fortalt om det, blev der altid tilføjet, at Faderen var en fremmed, for ligesom paa den Maade at gøre Skammen for Samfundet mindre. Kun eet Selvmord havde Aarhundredet at opvise, og det var en from, gammel Pige, der i sin Ensomhed og Fattigdom kom i Anfægtelse og Fortvivelse. Senere har der ingen været.

Man omgikkes varsomt med Lys og Ild. Fra den tidligste Barndom blev det indprentet Børnene, at en Ildebrand kunde lægge hele Byen øde. I Aarhundredets første Tiaar brændte Skolen. Senere har der ikke været Ildebrand paa Øen.

Man gik flittig i Kirke, i hvert Fald om Vinteren. Præsterne var altid unge Mænd, der her havde deres første Kald, og da de ogsaa var Skolens Enelærere, kom de hurtigt i Kontakt med Befolkningen. Efter faa Aars Forløb forflyttedes de til bedre Embeder, men de fleste bevarede en Kærlighed til den Ø, der havde været deres første Hjem, der gav sig Udslag i, at de Gang paa Gang vendte tilbage som Befolkningens Gæster. Hvordan man modtog dem ses af nedenstaaende Brev, der er skrevet af Pastor Harald Hansen efter et Besøg, han og hans Hustru havde aflagt paa Øen.

Paa Tilbagevejen gæstede de Venner i Sønderho, og derfra er Brevet skrevet. Det er adresseret til Beboerne paa Mandø, og det bærer Paaskriften: Bedes besørget fra Hus til Hus uden langt Ophold. Det er dateret Sønderho Præstegaard, den 24. Juni 1896, og lyder saaledes:

»Kjære Venner! Før vi forlader Sønderho, sender vi mange Hilsener over til alle vore Venner paa den kjære lille Øe. — Endnu kan vi se over til Øen — men vi vil og kan altid bevare Øen og dens Beboere i kjærlig Minde. Hav hjertelig Tak for al Eders Kjærlighed imod os — vi vil altid mindes vor Tur over til Eder med Glæde — det var saa tungt, saa vemodigt at sige Farvel til Eder — men Gud ske Lov det er paa Gensyn. — Saa snart vi kan, kommer vi igen og bliver noget længere — og er det ikke Vor Herres Villie, at vi skal møde alle igen — saa mødes vi i et lysere Hjem. Gud holde sin Haand over vor lille Øe, over Eder alle — han styrke og trøste alle dem, som der tynges af Sorger og Sygdomme. Vi ville altid bede for Eder, og længes efter Eder. Tak for Æreporten, for Flagene, der hejstes for os — for Kirken, baade for Pyntningen og fordi vi samledes om Guds Ord, Tak for al Eders Gæstfrihed og den hjertelige Modtagelse i Hjemmene. Tak fordi I mødte om Morgen en at sige Farvel til os — Tak for Alt — Mindet vil blive bevaret i kjærlig Erindring i Haab om at ses inden saa lang Tid igen. Vi bringer vore hjerteligste Hilsener til alle, baade Store og Smaa, med Tak for de dejlige Dage, vi tilbragte paa vores lille kjære Øe — fra Eders altid hengivne

Marie Hansen -- H. Hansen«.

Af Præster, der fra tidligere Tid særlig huskedes, kan nævnes Feilberg og Berthelsen.

I Trediverne havde Øen det Uheld at faa en Præst, »Gale Bagger«, der blev sindssyg. Efter at han var bleven fjernet fra Øen, stod Embedet en Tid vakant. En gammel Skipper overtog Rollen som Skolelærer, men som Præst havde man Vedstedpræsten Feilberg, Fader til den kendte Darumpræst og Folkemindeforsker H. F. Feilberg. Det blev en usædvanlig stræng Vinter. Hele Vadehavet var tilfrosset, men ikke i Ro. Naar Folk længtes efter at høre et Guds Ord, trak nogle af de unge Sømænd Søstøvlerne paa og vandrede til Fastlandet. Det var naturligvis altid paa Dage med godt Vejr. Præsten var altid villig til at gaa med dem. Var de saa kommen over det farlige Dyb og skulde hvile lidt, kunde det hænde, at Præsten blev saa betaget af hele det skønne og ejendommelige Sceneri, at han kravlede op paa en Isskods og gav sig til at prædike for sine Ledsagere om Kærligheden og Skønheden i Guds Rige. Snart vandrede man videre, men disse smaa Prædikener huskedes længe.

Berthelsen, der var Præst paa Øen i Tredserne, var en lille, uanselig og uskøn Mand, men han var en ægte Discipel af Grundtvig. Han fortalte Børnene om Historiens og Bibelhistoriens store Skikkelser, indtil de stod lyslevende for dem. Han havde en Kærlighed til Gud, Fædrelandet og Hjemmet, der smeltede sammen i hans lille Digt »Nu sejle vi til Mandø«. Han havde en smuk Sangstemme og sang med Børnene Grundtvigs skønne Salmer, Fædrelandssange og bibelhistoriske Sange. Naar Drengene om Aftenen trak Køerne hjem, gik Præsten dem ofte i Møde, slog Takt med Haanden og sang for, og saa istemmede

hele Flokken den Sang eller Salme, de sidst havde lært i Skolen.

Pastor Berthelsens første Hustru ligger begravet paa Øens Kirkegaard. Endnu langt ind i dette Aarhundrede holdt kærlige Hænder Graven i Orden. Nu er den groet til.

Som det forhaabentlig vil ses af alt, hvad her er skrevet (det har i hvert Fald været Tanken dermed), levedes der paa Mandø saa rigt et Liv som nogetsteds. Rammerne var ejendommelige for udenforstaaende, maaske fattige, men selve Livet var saa strømmende, saa levende, saa afvekslende som maaske kun faa Steder paa Fastlandet.
